# ALPLAR VE ELFLER: TÜRK VE İSKANDİNAV DÜNYALARINDA KAHRAMANLIK OLGUSU*

Osman Karatay* • Emre Aygün**

**Özet**

Eski İskandinav kayıtları Türklerin eskiden yaşadığı bölge ve bizzat Türk toplulukları ile İskandinavyalıların atalarının yoğun temasta olduklarını bildirmektedir. Bunlar çok önemli kültürel öğeleri içerir. Ayrıca etnik temaslar da gerçekleşmiştir. Sonuçta en önemli kültürel niteliklerden biri olan kahraman tiplemesinin İskandinav ve Turan dünyalarında büyük ölçüde benzeştiğini görmek şaşırtıcı olmamaktadır. Ayrıca bu kahramanlara verilen isimler de benzeşmektedir ve belki de kökteştir.

**Anahtar kelimeler:** Türk mitolojisi, İskandinav kültürü, İskandinav mitolojisi, kahramanlar, alp, elf.

**Abstract**

Old Scandinavian records inform that ancestors of the Scandinavian peoples had condensed contacts with the region where ancient Turks used to live, and sometimes directly with the Turks. They contain very significant cultural elements. Besides, some ethnic contacts occurred. Consequently, witnessing the very similarity of typecasting of heroes, which is one of the most outstanding cultural peculiarities, of the Scandinavian and Turanic realms is not very surprising. In addition, basic words of the two denominating heroes are strikingly similar to each other, and likely cognate.

**Keywords**: Turkic mythology, Scandinavian culture, Scandinavian mythology, heroes, alps, elves.

Hayli cüsseli bir kitaplık oluşturan İskandinav sagaları Türkiye'de bir genel kültür konusu olmanın ötesine geçememiştir. Bilimsel çalışmalarda ele alınmasının örnekleri yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, bilimsel olarak fazla

---

* Bu makale Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamındaki 2009-TDAE-002 no'lu proje desteğiyle hazırlanmıştır. Çeşme'de düzenlenen II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi'nde (19-25 Nisan 2010) bildiri olarak sunulmuş olup, henüz yayınlanmamıştır.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. karatay.osman@gmail.com

** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Lisansüstü Öğrencisi. aygunemre@live.com

bilinmeyen bu konuda ileri bir aşamayı içeren, karşılaştırmalı bir tarzda bildiri sunma cesaretini dinleyici kitlemizin çoğunluğunun halkbilimci olmasından aldık. Bu yüzden biz saga tanımlamasına girmeyeceğiz. *–f* ünsüzünü bulundurmayan Türkçenin *alp* kelimesi ile Kuzeylilerin *elf* sözcüğü arasındaki dilbilimsel ilişkiyi kanaatlerinize havale ediyoruz. Belki başka bir çalışmada bu sözcükler etimolojik olarak tahlil edilmelidir. Aşina olunan usûl, karşılaştırmadan sonra tarihi zeminle ilgili bir sonuca varmaktır. Biz ise tersini yapacak ve önce tarihi zemini açıklayıp ardından bu zeminde karşılaştırma yapacağız.

Son yıllardaki araştırmalar Türk anayurdunun Altaylarda, hele de Sibirya'nın doğusunda olamayacağını açıklıkla göstermiştir. Muhtemel Türk yurdu İdil-Ural bölgesindedir. Eski Türkçenin söz varlığının bir ormancı-avcı-tarımcı topluma işaret etmesi bunun bir kanıtıdır. Ziraat yapan insanları ot bitmez bölgelere yerleştiremeyiz.[1] Bölgedeki yer adlarının Türkçe isimlerinin de olması buna işaret eder. Biz Anadolu'da bin yıldır ırmak isimlerini Türkçeleştiremeyip, sadece bazılarına renk izafe ederken, Doğu Avrupa'da ve Batı Sibirya'daki neredeyse tüm ırmak isimlerinin Türkçe adları vardır (Karatay 2010a: 17-26). Eski Türkleri betimleyen kaynaklar neredeyse hep bir ağızdan sarışın bir kavimden bahsederler ve Kumanlar bu bahislerde sadece küçük bir yer tutar. Bu tip insanı herhalde en iyi bu bölgede bulabiliriz.[2] Türk boy isimlerinin ezici çoğunluğu batı tarafa aittir ve doğuda geçmez. Şu an, dayatılmış kalıpları bırakarak eldeki veri ışığında düşünen bir dilbilimcinin rahatlıkla söyleyebileceği şey, Türkçenin en yakın akrabasının Macarca olduğu ve bu ikisinin muhtemelen aynı dilden indiğidir (Marcantonio 2009: 68-94, Karatay 2010b: 27-46). Bu da aynı bölgeye işaret edecektir. Hatta başka ayrıntılar da tespit edilmiştir. Örneğin Osman Karatay'ın yenilerdeki bir tespitine göre, Göktürk devletini kuracak olan Türk budun, uğradığı felaketin ardından Ergenekon vadilerine sığınmadan önce Orta İdil civarında yaşıyordu (Karatay 2009).

Dolayısıyla İskandinavya ile İdil boylarını harita üzerinde düşündüğümüzde, aralarında çok sıkı tarihi ve kültürel ilişkilerin bulunması değil, bulunmaması şaşırtıcı olacaktır. Hatta sıkı bir etnik ilişki düşünmek için de zemin bulunmaktadır. Yaklaşık aynı iklimi yaşayan iki kuzey bölgesinden bahsediyoruz. Şu an üzerinde bir proje olarak çalıştığımız saga metinlerinin incelenmesi bu konuda haklı olduğumuzu her geçen gün daha bir katiyetle göstermektedir.

En ünlü sagaların başında gelen Heimskringla, ilk sayfasında Kral Odin'in İskitya'nın, yani Ana Rusya'nın doğusundaki Turkland'dan göçünü

[1] Dilbilim camiası bu konuda beklenen çalışmayı henüz üretmemiştir. Türkçenin zengin tarım ıstılahı bilinir ve söylenir ama konu tarihi zeminde bunu değerlendirmeye gelince sükût edilir.

[2] Bu konuyu bir makale olarak hazırlama çalışmamız sürmektedir. Birinci el kaynakça yaklaşık tamamen toplanmış olup, yazım için uygun bir vakit gözlenmektedir.

anlatır. Feridun Ağasıoğlu bazı İskandinav yer isimlerinin Türkçe koktuğuna işaret etmiştir (Ağasıoğlu 2000: 14). Biz bunun daha fazla olduğu düşüncesindeyiz ve ilerde ayrıntılı çalışmaları bilim dünyasıyla paylaşacağız. Türkistan'dan İskandinavya'ya göçen Kral Odin, daha sonra tanrılaştırılmış ve Kuzeylilerin baştanrısı haline gelmiştir. Kavminin adı Az'dır, yani Göktürk yazıtlarında karşımıza Az Budun olarak çıkan, Abakan bozkırında Kırgız komşuluğundaki halk.

Eskiçağda Azları Aral boylarında görüyorduk. Timur bir sefere çıkmadan önce bu bölgedeki Öden Ata'nın kabrini ziyaret etmiş, dua ve di-lekte bulunmuştur (Nizamüddin Şâmî 1987: 77). Şimdiki Daşoğuz yakınla-rında da Ütin Kala diye eski bir yıkıntıdan haber verilmektedir (Mantayev 2010: 105). Eğer bir Türk budununun önderi İskandinav kültüründe baştanrı haline geliyorsa, bizim Alpler ile Elfleri kıyaslamamızda hiçbir beis kalmayacaktır.

Önce tarihi açıdan Türk ve İskandinav kahramanlarını, daha sonra da destanî anlamıyla alpları ve elfleri ana başlıklar halinde anlatacağız. Alp, Türkçenin çeşitli lehçelerinde kahraman, cesur, yiğit anlamlarına gelir. Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Kırgız, Karakalpak Türkçelerinde "alp"; Çuvaşça'da "ulıp"; Kazak, Tatar ve Hakas Türkçelerinde "alıp" şekillerinde kullanılmaktadırlar. (Bayram 2010: 83)

Destan çağlarından, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonraki dönemlere dek Alp unvanı, birçok boy tarafından ve hükümdarlardan küçük komutanlara kadar yayılan bir yelpazede kullanıldı (Köprülü 1997: 380). İslamiyet'ten sonraki devirlerdeki Alp-Gazi ve Alp-Eren kullanımları yaygınlaşmıştır (Kaplan 1985: 112). Kişi ismi, sıfat, unvan olarak çeşitli kullanımları vardır (Köprülü 1997: 379).

Alplar, süreğen savaş şartlarında yaşayan göçebe boylarda önderlik ve savaşçılık yetenekleriyle sivrilen kimselerdir. İyi binicilerdir, savaş aletlerini çok iyi kullanırlar ve savaşlarda kişisel kahramanlıklarını sakınmadan sergilerler. Uzun boylu, bahadır ve güçlüdürler. Aralarında kan davaları sürer. Ozanlık yeteneklerini haiz olanları vardır. Kadınlar tüm bu özellikler açısından erkeklerden geri kalmaz. Konfederasyon şartlarında bir alpın çevresinde daha alt düzeyde alplar toplanır. En üstteki alpla bağımlı alpları arasında gelişigüzel olmayan ve bir hukuka dayanan ilişkiler sistemi vardır. Büyük alp belli zamanlarda bağımlıları toplamak ve bu toplantılarda ziyafetli şölen düzenlemek zorundadır (Köprülü 1997: 382).

Alp tipi olarak ilk ele alacağımız örnek Oğuz olmalıdır. Oğuz, dünyaya Tanrı tarafından düzeni sağlaması için gönderilmiştir. Doğumu, daha sonra evleneceği kadınlar, hatta silahları ve atları tanrısal bir doğaüstülük gösterirler. Bünyesi çocukluğundan itibaren olağandışı gelişim seyri izlemiştir (Kaplan 1985: 14). Oğuz, *kut*un gereğini yerine getirir ve evrene, yani töreye dirlik düzenlik getirir (Kaplan 1985: 15).

Bütün bunları tek başına değil, yüksek önderlik yetenekleriyle çevresine topladığı kitleyle gerçekleştirir. Göçebe federasyonları devri ideolojisinin temsilcisidir (Kaplan 1985: 27).

Batı Türk geleneğini temsil eden Oğuz'un düzen-devlet-töre kurucu alp özelliklerine nazaran Doğu Türklerinin alpları mazlum halkını zulümden kurtarmaya soyunan daha savunmada bir tiptir. Devlet kuruculuktan ziyade, varlığını işgalciye karşı korumakla uğraşır. Güney ve Kuzey Sibirya destanları bu türden alpları barındırır. Manas destanı ise bu iki geleneğin arasındadır. Manas, hem halkının esaretini ortadan kaldırır hem de devlet kuruculuğu görevini üstlenir. Dolayısıyla *kut*, Manas'ta Sibirya destanlarının alplarına göre daha belirgindir (Aça 2000: 5-17 ).

Manas destanındaki alp tipinin ortak özellikleri şu şekildedir:

1) Çeşitli hayvanların özelliklerini taşırlar ve diğer insanlara göre bu suretle farklılık gösterirler (Alman Bet, Acı Bay).

2) Trajedinin ideal kahramanından ziyade daha insani, iyiliği, kötülüğü, çeşitli zaafları bünyesinde taşıyan karakter yapısına sahip kimselerdir (Acı Bay, Cakıp Han, Kan Çora, Kökçö Han).

3) Kavrayışlı, bilge, öngörülüdürler. (Alman Bet, Kara Badişa, Kara Tölök)

4) Güçlü ve iridirler (Çalbay, Coloy). Düşman saflarını tek başlarına darmadağın ederler (Semetey).

5) Gece hızlı hareket etme ve karanlıkta iz sürme özellikleri vardır (Kaman, Dürsün, Caynur).

6) Cömerttirler. Halkın koruyucusudurlar.

7) Küçük yaşlarda beden hareketlerinin, silah kullanmanın ustası olurlar, ülke yönetirler.

8) Kullandıkları eşyayla (at, yay, ok) bütünleşirler ve bu eşyanın insanlar gibisinden ismi vardır.

9) Kahramanın tekliği ideolojisi vardır. Birden fazla kahramanın varlığı çatışmaya davetiye çıkarır (Yıldız 1985: 83-164).

Erkekler böyleyken kadınların da onlardan aşağı kalır meziyetleri yoktur. Genel özellikleri şu şekildedir:

1) Ne düşündüklerini çekinmeden söyleyebilirler.

2) Öngörülüdürler (kehanet yeteneğini haiz) ve mantıklıdırlar. Falcılık yeteneği taşıyanları vardır (Ak  Erkeç, Ak Saykal, Ay Çörök) (Yıldız 1985: 165-188).

Bu erkek ve kadın tiplerinin özelliklerin hemen hepsinin İskandinav kahramanlarında da olduğunu göreceğiz. Peki İskandinav kahramanı kimdir? İskandinav metinleri malzeme olarak tarihçiler açısından hala tartışmalı kabul edilir, ancak İskandinav geleneklerinin ve tarihinin incelenmesine girişen bir bilim adamı açısından paha biçilemez değerde oldukları şüp-

he götürmez. Destanî-tarihi metinler olan sagalar, Hıristiyanlık öncesi çağın kozmolojisini yansıtan edda şiirleri ve saga özellikleri göstermekle birlikte onlar kadar uzun olmayan kısa anlatılar anılan kaynaklardandır.

Saga metinlerinde sahneye çıkan kahraman figürlerinin bazıları gerçekten yaşamış olan tarihi şahsiyetler, bazıları ise hayalidir, hatta bazıları düpedüz masalsıdır (Kızıl Erik-14, "Tek Ayaklılar" gibi). Buna karşılık hiç şüphe yok ki merkezdeki krallarla merkezkaçtaki soylu beylerin mücadelelerinin ve literatürde Viking Çağı olarak adlandırılan dış seferler çağının filizlenmeye başladığı bir kahramanlık çağının atmosferi yansıtılmaktadır.

Biz, İskandinav kahraman figürlerinin ortak özelliklerini dört kaynağa dayanarak belirledik. Bunlar; Yanık Njall, Heimskringla (ilk beş saga), Kızıl Erik, Egil sagalarıdır. Birincil kaynak olarak saga literatürü elbette çok daha geniştir ve incelemelerimizin derinleşmesiyle ilgi çekici sonuçlara ulaşacağımız kesindir. Şimdilik vardığımız sonuçlar dahi heyecan vericidir. Önce İskandinav kahramanını tanımlayalım:

1) Savaşçıdır. Muharebe esnasında komutan kral/bey dahi en önde çarpışır ve düşman saflarında ciddi bir bozgun yaratır. Silahtan olurlarsa birbirlerine -metinlerdeki ifadesiyle- tekme tokat girişirler. Savaşçılık öylesi bir meziyettir ki bir Viking yaşlandığı ve yatağında öleceğini anladığı için ilenmiş ve kralından ufukta görünen savaşta cephe görevi istemiştir. Metinlerde sözü edilen birçok beyin ön saflarda çatışırken öldüğüne ilişkin çok sayıda değinme vardır. Bu yiğitlik paradigmasının içine, kendisinden habersiz malını yağmaladığı adamın karşısında korkak durumuna düşmemek için geri dönüp mal sahibi adamı ve maiyetini yakmak gibi ilginç tutumlar da girer (Egil-46).

2) Tüccardır. Yağmacılık ve haraççılıktan ayrılmayan melezlenmiş bir ticaret rutinleri vardır. Sadece kendi aralarında değil, ırmaklar yoluyla doğu ve güney ekseninde Doğu ve Batı Avrupa'nın içlerine kadar.

3) Cömerttir. Bağlılarına karşı cimrilik yapanlardan iyi bir dille bahsedilmez. Eli açıklık ise bir meziyet olarak daima yüceltilir.

4) Hukukçudur. Düzen kurucu ve koruyucudurlar. Yapıca ve işlevce Türk dünyasının kurultayına benzerlik arz eden yıllık büyük *althing* toplantısı ve bunun yanında *toy*la eşleştirilebilecek küçük şölenler, düzenin sağlanmasında ve pekiştirilmesinde işlev taşırlar. Yağmacılık hukuksuzluk demek değildir. Yanık Njall'ın Sagası'nın başkahramanlarından Njall'ın şu sözü bir istisna değildir: "Ülkemiz yasalar üstüne kurulacaktır, yasasızlıksa yıkım getirecektir". Saga kahramanlarında düzen kuruculuk ve kendi algıladıkları kozmosu dengeye kavuşturmak, sık rastlanan bir karakter özelliğidir.

5) Önsezilidir. Geleceği okumada olağandışı bir yetenekleri vardır. Bu, bilgelikten farklıdır. Kahraman özellikleriyle öne çıkmış bir kimse bilge olabilir, ama önsezili olmayabilir. Önsezili kişilerin en ünlü örneklerinden biri Njall'dır.

6) Büyücüdür. Büyülü ruhları kullanırlar.

7) Beceriklidir. Beden hareketlerinde, savaş aletlerinin kullanılmasında, binit kullanmada küçük yaşlardan itibaren ustalaşırlar.

8) Eşyalarıyla bütünleşir. Kullandıkları savaş malzemeleri ile (kılıç, mızrak, at) bütünleşirler. Bu aletlerin ve binitlerin isimleri vardır.

9) Önderdir. Küçük yaşlarından itibaren çevrelerine kitleleri toplayıp onları yönetme becerisini kazanırlar.

10) Mütevekkildir. Kaderlerini sezdikleri durumda, sonunda ölüm dahi olsa ona boyun eğdikleri olur (Njall'ın öldürüleceğini sezmesi, buna karşın canını kurtaracak önlemleri almayı reddetmesi).

11) Ozandır. Güzel Saçlı Harald'ın saray hiyerarşisinde ikinci sıradadır. Ozanlık yeteneği, idam suçunun bağışlanmasına bile vesile olabilir. Şiir ve şair büyü ile el ele ilerler. Şiir düzen şair, hasta başladığı boylamanın sonunda tamamen iyileşebilir (Egil-81).

12) Bazılarının masalsı yaratıklarla akrabalığı vardır. Egil-7'de Bjorgolf ile dağ devinin akrabalığı gibi.

13) Endamlıdır. Çoğunlukla çok iri, uzun, görkemli bir figür olarak resmedilirler. "Hiç kimselere benzemeyen dev gibi" adamlardırlar (örn: Egil-25. bölümdeki Skallagrim ve yoldaşları). Egil-27'de Kveldulf bir güç patlaması yaşar ve hemen arkasından gücü normal insanların bile altına indiği için yataklara düşer. Egil-30'da Skallagrim, dört kişinin kaldıramadığı büyüklükte bir taşı denizin dibinden çıkarıp o taşla birlikte evine geri döner. Egil'in kendisi üç yaşındayken altı yedi yaşında gösteren, her açıdan hızlı gelişme gösteren bir kimsedir. On iki yaşına geldiğinde o kadar güçlenmiştir ki savaş oyunlarında rakibi yoktur. Nihayet yetişkin çağında dev kadar iri bir kimse olarak tarif edilmektedir. Sonradan açılan mezarında bulunan kemikleri normal insanlarınkinden çok daha iridir. Öyle ki, test etmek için baltayla kafatasına vurmuşlar, fakat birkaç çizik dışında hiçbir zarar verememişlerdir.

14) İçki içmeyi sever. Çok içerler.

15) Kadınlar da yiğitlikte, akılda ve kişilikli duruşta erkeklerden geri kalmaz. Savaşta kaçan erkekleri tekrar çatışmaya döndürmek için yalın kılıç düşman saflarına dalan, evlilikte son kararın kendisine bırakıldığı, kocasına rağmen Hıristiyanlığa geçen, devleti yöneten, büyü gücüne sahip kadınlar her yerde karşımıza çıkar (Sephton 1880, Green 1893, Morris vd. 1893, Thorsson 2000).

Görüleceği üzere İskandinav kahramanıyla Türk destanının kahramanı arasında büyük benzerlikler var. Hiç şüphesiz verilen bu özelliklerin hepsi bir kimsede toplanmıyor.

Alpların masalsı boyutlarını incelerken Dr. Bülent Bayram'ın "Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları" isimli çalışmasından yararlandık**.** Bu çalışmadaki menkıbevi/masalsı alp tipi elflerle çarpıcı benzerlikler gösteri-

yor. Bunun yanı sıra Ural-Altay, Orta Asya, Kafkasya, Tatar, Tuna Bulgarlarının devler hakkındaki efsaneleriyle, Çuvaşların alplar hakkındaki anlatmaları benzer motifler taşır (Bayram 2010: 85-89) .

Alp, Çuvaş anlatımlarında onların her alanda yardımcısı olarak betimlenmiştir. Normal hayatta Çuvaşların orman söküp tarla yapmalarına, tarla sürmelerine, ekin ekmelerine yardım eder. Düşman saldırdığında ise onlara karşı koyan ve Çuvaşları kollayan bir koruyucu kahraman konumundadır (Bayram 2010: 129-132).

Alplar uzun boylu ve insanüstü bir güce sahiptir. Doğduktan sonra çok hızlı büyümektedir. Bir anlatıya göre Alpın çocuğu, normal insanların çocukları ile oynamak ister. Çocukların onu oyuna almak için ondan olağandışı isteklerde bulunması üzerine alpın çocuğu, bunların hepsini yerine getirir (Bayram 2008: 126). Fiziksel özellikleri itibariyle popüler belleğin Asya-Türk tiplemesinden farklı olabilmektedirler. Sözgelimi Şan-Şakkay sapsarı sakallıymış. Bunun için ona Sarı Alp demişler (Bayram 2010: 242). Bir başka anlatıma göre, eskiden panayıra giden bir grup, alpın sapsarı saçlı kızlarını evlerinin bahçesinde dolaşırken görmüş (Bayram 2010: 185).

Bazen bir destan kahramanının yaptığı işleri yerine getiren ve halkı için savaşan bir kahraman konumundayken, bir başka zaman çok sıradan bir insan, basit bir kahraman şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Bayram 2010: 129-132). Çobanlık ve tarım yaparak yaşayan alplardan bahsedilir (Bayram 2008: 196-197).

Alplar günümüz insanlarının olmadığı dönemlerde yaşamışlar ve çok iri yapılı olmuşlar. İnanışa göre bu alplar aynı zamanda Kafkas dağının yanında da bulunuyorlardı. Alpların Kafkasya'dan İdil boylarına göç edişlerinden söz eden bir başka anlatım daha vardır (Bayram 2010: 191-2). Alp, bazen Tanrı tarafından çeşitli sebeplerle yeryüzüne gönderilmiştir ve O'nun adeta yeryüzündeki temsilcisi gibidir. Buna karşılık bazen de Tanrı tarafından cezalandırılmakta ya da Tanrı alpın doğumunun kendisine kötülük getireceğinden korkmaktadır (Bayram 2010: 191).

Alpların yok oluş sebepleri; Tanrı'nın cezalandırması, su altında kalması, sır bir şekilde ortadan kalkma veya günümüzün normal insanlarına dönüşmedir. Alpların yok oluşları normal insanların hayatının başladığı dönemi açmıştır (Bayram 2010: 254-262).

Alp toprağı, alp tepesi, alp kurganı şeklinde adlandırılan tepelerin, bazı göllerin, çukurların oluşumlarını açıklayan efsanevi anlatımlar vardır (Bayram 2010: 262-302). Özellikle Alp tepeleri adı verilen tepelerin oluşumu konusunda çok sayıda anlatım vardır. Alp tepeleri geleneksel Türk inançlarındaki kutsal ziyaret yerleri gibi görülmektedir. Bu tepeler kutsal kabul edilmiş ve onlar sürülmemiştir. Burada bulunan alpın savaş malzemeleri de kutsal kabul edilmiştir. Bu malzemelere Çuvaşlar büyük saygı göstermişlerdir. Bu tepeler aynı zamanda insanların başlarına gelen bir felaketten sıkıntıdan kurtulmak için gelip yardım istedikleri dua ettikleri yerler haline dö-

nüşmüştür. Buralara çeşitli zamanlarda çeşitli sebeplerle kanlı-kansız kurbanlar sunmuşlardır. Alplara ve onların günümüzdeki hatıraları olarak kabul edilen tepelere hala saygı gösterilir (Bayram 2010: 136-7).

Çuvaşlara göre *kiremetler* onlara birçok kötülüğü, hastalığı getirebilmektedir: "Alpın ayakkabısını silkelemesiyle oluşan tepeler bir süre sonra bir kiremete dönüşür". Bir anlatımda, kuraklığı ortadan kaldırmak için kiremete kurban sunulmuşsa da yağmur yağmamıştır (Bayram 2010: 208). Olağanüstü özellikleri olmasına rağmen alplar ve çocukları, kendilerine kötü bir şey yapılmadığı müddetçe kimseye dokunmamıştır (Bayram 2010: 139-140). Böylece görülüyor ki alplar, kuralları belirlenmiş herhangi bir iyilik ya da kötülük çerçevesinin içine konulamıyor.

Elfler ise İskandinav, Anglo Sakson ve Germen kültür kollarına ayrılan kuzey kültürünün çok popüler bir halk inanışı figürüdür ve sadece coğrafi değil, zamansal olarak da geniş ilgi görmüş ve gerek kültürden kültüre, gerekse günümüze kadarki tarihsel süreçte hakkında çeşitlemeler yapılmıştır.

Otantik malzemeye girmeden önce kelimenin anlamı ve kökeniyle ilgili açıklamaları bir fikir verecek düzeyde serimlemek istiyoruz. İzlandaca-İngilizce sözlüğünde elfler şöyle açıklanmaktadır: "Álfr: 1) Mitolojide elf, peri. Edda, Ljósálfar (Aydınlık Elfler) ve Dökkálfar (Karanlık Elfler) olarak ikiye ayırır. Karanlık Elfler gerek modern peri hikayelerinde, gerekse eski yazarlarca anılmaz. Elfler ve Ass'lar (ç: Aesir) dost tanrılardır. Alvismál'de elfler ve cüceler [: dwarfs] açık bir şekilde birbirinden ayrılır. Edda'da elflerin oturdukları bölge Álfheimar'dır ve kralları da Frey'dir. Peri hikayelerinde elfler tepelik yerleri uğrak yeri haline getirmiş olan Huldu [: gizli] tayfası olarak anılır. 2) Geçmişte Kuzey bölgesinin iki büyük nehir arasında yer aldığı düşünülüyordu; Gautelfr ve Raumelfr. Mitolojik zamanlarda bu ara bölge Álfheimar olarak isimlendirilmişti ve sakinleri Álfar [: elfler] idi." (Cleasby vd. 1874: 42)

Ayto'ya göre; "Elfler, Germen efsanelerinde sahip oldukları olağandışı güçler sayesinde insanların yararına ya da zararına büyü yapabilen varlıklardır. Zararlı küçük cinler haline dönüşmeleri 16. yy'dan itibarendir. Kelime, P. Gmc: *albiz kökenlidir. Varyantları ON: 'alfr'; G: 'alp'tır [: kâbus]." (Ayto 2005: 189)

Walshe'in tartışmalı varsayımına göre ise kök, Sanskritçe "rbhus" (: kurnazlıkta usta bir çeşit peri) kelimesidir. Buna karşılık elf, alf ya da alfr kelimelerinin etimolojik olarak Sanskritçe ile bağlantılı olup olmadığı tartışmalıdır. OE'de"aelf" şeklinde geçer ve "ylf" türevidir. ON "aelfr, alfr", MHG "alp" (: karabasan) benzer anlamlardadır. Batı dillerinde genel olarak "beyaz" anlamına gelen "Alb" (<LL: "alba") ile de karşılaştırılabilir (Partridge 1966: 931) .

Elf, Avrupa dillerindeki popüler bazı bileşik kişi isimlerinin de unsurudur; Alfred (Ælfræd), Alvin (Ælfwine), Eldridge (Ælfric) gibi.

Eddalardaki “Alfar” (tekil: “alfr”) bilinen en erken elflerdir (MacCulloch 1930: 219). Kuzeylilerin tapınımda bulunduğu alt sınıf tanrılardan biridir. Elfler atmosferin dünya yüzeyine yakın bölgede ve dünyanın iç bölgesinde yaşarlar. Birinciler Alfheim’de yaşayan Aydınlık Elfler (: Ljósálfar), ikinciler Karanlık Elfler (: Dökkálfar) olarak anılırlar. Snorri, Aydınlık Elfler’in güneşten daha sarı, Karanlık Elfler’in ise ziftten daha kara olduğunu yazar. Aydınlık Elfler ile Karanlık Elfler erken dönem inanışlarında birbiriyle iç içe geçmiştir (MacCulloch 1930: 220-1).

Bazı elflerin davranışları ve görünüşleri insanlar gibidir ve yaşadıkları yerler tümseklerdir. Kendilerini insanlara zaman zaman gösterirler ve onlara yakınlık durumlarına göre iyilik ya da kötülük yaparlar. Sözgelimi savaş sırasında ordulara yardım ettiklerini biliyoruz (Kvideland vd. 1988: 10). Buna karşılık insanları ve hayvanları büyüleyip hastalandırabilirler. Buna İzlanda dilinde “álfabruni” (elf çarpması) denir (Kvideland vd. 1988: 212). Bu yüzden insanlar onların yakınlığını kazanmak için, yaşadıklarına inanılan tümseklerde ve tepeciklerde “álfablót” denilen sunu törenleri düzenleyip kurban sunarak ibadet ederler (MacCulloch 1930: 226).

Elfler, tarla ve ormanlarla, suyla, yerin alt bölgeleriyle, evlerle olduğu gibi ışık ve havayla da bağlantılıdır. Tümseklerle birlikte tepelerde, taşlarda, kayalarda, mezarlıklarda ve hatta denizin içinde otururlar. Korular, ağaçlar, özellikle limon ağaçları onlardan sorulur. Bazıları dev gibidir. Bir hikayeye göre çok uzun bacaklı olan bir elf hep sobanın başında oturmak istiyor. Eğer bu olanak kendisine arkadaşça sağlanırsa herkesi mümkün olduğunca çevresine oturtmaya çalışıyor ve ağaçları bütün olarak sürükleyip ateşe atmak istiyor (MacCulloch 1930: 226).

Huldu tayfası (<hylja: gizlenmek) olarak anılanları uzun boyludur. Evleri, davarları, kiliseleri vardır. Kendilerini ve mallarını insanlara görünmez kılabilirler. Beşiklerden vaftiz olmamış çocukları ve dışarıda yalnız dolaşan küçük çocukları kaçırırlar ve yerine kendilerininkini koyarlar. Kızları Hıristiyan erkeklere aşık olurlar ve kendilerine çekebilmek için kırlık alandayken onlara bira ya da süt sunarlar. Bu içiti yudumlayan adam büyünün etkisine girer ve elf kızla birlikte elf mekânına gider. Bunlar, ruhlarını ölümsüz kılmak için ölümlüyle evlenmeye çalışırlar. Dişi olanları düşünülebilecek en güzel kadınlardır. Tanınmalarını sağlayacak tek şey büyük kısmını gizlemeyi başardıkları kuyruklarıdır. Görünmez varlıklarla insanlar arasında birçok başarılı evlilik vardır. Kısa süreli erotik karşılaşmalar da cabası (Kvideland vd. 1988: 174).

Ölüm kültünü kuzey inanışlarından ve elflerden ayrı düşünmemek gerekir (Ellis 1968: 111). Elfler ölümün ve doğanı ruhlarıdırlar, eski ırkların hatıralarıdırlar, rüyalar ya da hayaller onlardan sorulur. Alfar ya da bağlı kategorilerinin ölümle ilişkisi tümsek ya da tümülüslerde yaşıyor olmalarıyla bağlantılıdır. Olaf Gudrusson ölümünden sonra ve henüz Geirstad-’daki defnedildiği tümsekte iken Geirstadar-álf (: Geirstaðaálfr) olarak biliniyor-

du (Ellis 1968: 112). Akrabaları ona bereketli bir yıl olması için kurban sundular. Yine de bu kanıt tüm ölülerin elf/alf olarak anıldığı konusundaki bir iddia için yeterli değildir. Olaf Geirstaðaálfr'a gelince; o, dünyaya tekrar ve bu sefer Aziz Olaf olarak gelen bir varlıktır. Bu bağlamda elflerin "tepelerle" olan ilişkilerinin, tümülüslerin yeniden doğum olayıyla (Olaf va-kası) ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi yerinde olabilir (Ellis 1968: 113).

Kökenlerine ilişkin olarak, eski geleneklerle Hıristiyanlığın karışması sonucu ortaya çıkmış çok ilginç tevatürler vardır. Bir tanesine göre bir gün Tanrı, Adem ve Havva'yı ziyaret eder. Havva çocuklarını gösterir. Tanrı, başka çocukları olup olmadığını sorduğunda Havva yok der, ama vardır. Çocuklar temiz olmadığı (yıkanmadığı) için göstermeye utanmıştır. Tanrı, "Benden gizlenenler insanoğlundan da gizlenecektir!" der ve o günden sonra bu çocuklar ölümlülere görünmez olur. Koru, fundalık, tepecik ve taşlarda yaşarlar. İşte elfler bunlardan türemiştir. İnsanlar ise Havva'nın gösterdikleri çocuklardan gelir. Ölümlüler elfleri, onlar kendilerini göstermedikçe göremezler. Fakat elfler insanları görebilir (Craigie 1896: 142).

Bir başka inanışa göre Tanrı, insanları cennetinden kovduğu zaman bunlar yeryüzüne indiler ve *troll* tayfası olarak bildiğimiz varlıklar oldular. Çatı tepesine düşenler *nisse*, suya düşenler su cini, tepelere düşenler tepelik tayfası, kırlara düşenler elf oldu (Kvideland vd. 1988: 206).

Elflerle destansı alpların ortak özelliklerini sıralamak gerekirse:

1) Aynı elf, hem iyi hem kötü olabilir.

2) İnsanlara, oların yaşamlarını kolaylaştıracak yardımlarda bulunurlar (savaş, tarım, zanaat vs)

3) Sıradan insanlar gibi yaşayanları vardır. Bunlar davarı, çifti çubuğu olan, çocuk ve aile sahibi elflerdir.

4) Fiziki özellikleri itibarıyla normal insan gibi ya da tam tersi dev boyutlarında olabilirler.

5) Tepelerde ve tümseklerde yaşarlar. Su, dağ, koru, ağaç gibi doğa unsurlarını kutsal kılarlar.

6) Yaşadıkları tepeciklerde sunu törenleri (álfablót) yapılır.

7) Unutulmuş zamanların atalarıyla, yani bir atalar kültüyle ilişkili olabilirler.

8) İnsanların kaderlerine etki edebilecek güçleri olduğuna inanılır.

9) Tanrı katından kovulma ya da Tanrı tarafından cezalandırılma tevatürüyle anılırlar.

**KAYNAKÇA**

AÇA Mehmet (2000). "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri", Millî Folklor, VI/48: 5-17.

AĞASIOĞLU Firidun (2000). *Azer Xalqı*, Bakı.

AYTO, J. (2005). *Dictionary of English Etymology*, London: A & C Black Publ.

BAYRAM Bülent (2010). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

CLEASBY R.-G. VIGFUSSON (1874). *Icelandic English Dictionary*, London: MacMillan and Co.

CRAIGIE W. A. (1896). *Scandinavian Foklore: Illustrations of the Traditional Beliefs of the Northern People*, London.

GREEN W. C. (trans.) (1893). *The Story of Egil Skallagrimsson*, London 1893.

KÖPRÜLÜ Fuat (1997). "Alp", *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Eskişehir: MEB Devlet Kitapları.

KAPLAN Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 (Tip Tahlilleri)*, C. III., İstanbul: Dergâh Yay.

KARATAY Osman (2009). "Ergenekon Öncesindeki Felaket Hakkında Bir Tarihleme Denemesi", *1. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 18-20 Kasım 2009* (baskıda).

KARATAY Osman (2010a). "Dnyeper Nehrinin Türkçe Adı ve İzahı Gereken 2500 Yıl", *Karadeniz Araştırmaları*, 26:17-26.

KARATAY Osman (2010b). "Türklerin ve Macarların Ortadoğu Kökenleri Üzerine", *Turan*, 9: 27-46.

KVIDELAND R.-H. K. SEHMSDORF (ed.) (1988). *Scandinavian Folk Belief and Legend*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

MacCULLOCH J. A. (1930). *Eddic Mythology*, Vol. II, Boston.

MANTAYEV T. (2010). *Bir Tarih Kaynağı Olarak Muravyev ve Velihanov'un Eserleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

MARCANTONIO Angela (2009). "Belso-ázsiai nyelv-e a magyar?", *Journal of Eurasian Studies*, I/2: 68-94

MORRIS W.-E. MAGNÚSSON (1893). *The Saga Library (Heimskringla, Vol. I)*, Vol. III, London.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ (1987). *Zafernâme*, (çev. N. Lügal), 2. Baskı, Ankara.

PARTRIDGE E. (1966). *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, London: Routledge.

SEPHTON J. (1880). *Eirik The Red's Saga*, Liverpool: D. Marples & Co. Limited.

THORSSON Ö. (ed.) (2000). *The Sagas of Icelanders: A Selection*, London: Penguin Books.

YILDIZ Naciye (1985). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: AKDTYK Türk Dil Kurumu Yay.